

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 261,6:33:811.162.1

Andrij Gerasymczuk,
(Państwowy Uniwersytet w Żytomierzu, Ukraina);
Jakub Daszkiewicz,
(Politechniki Rzeszowskiej, Polska)

ŹRÓDŁA RELIGIJNE ETYKI BIZNESU

W artykule przedstawione są źródła religijne etyki biznesu w buddyzmie, judaizmie, chrześcijaństwie i islamie

Wątki religijnej refleksji nad gospodarowaniem sięgają aż 2600 roku p.n.e., kiedy to w tekście znanym jako "Nauki Ptahhoptera autor, jeden z egipskich kapłanów zapisał znamienne radę: "Bądź szczęśliwy przez całe życie, nie czyn nic ponad to, co należy czynić, nie skracaj czasu przeznaczonego na radość, bo oburzającą jest rzeczą marotrtawić czas przeznaczony na przjemności. Nie trać dnia na pracę prócz niezbędnego minimum koniecznego do utrzymania gospodarstwa. Pamiętaj, że bogactwo można zdobyć, kiedy się pragnie, lecz jaki jest pożytek z bogactwa, kiedy pragnienia wygasły?" [1; 15].

Duży wpływ na kształtowanie się podstaw etyki biznesu miały systemyetyczne powstałe na gruncie głównych religii światowych, takich jak buddyzm, chrześcijaństwo, islam oraz narodowej- judaizm. Źródłem inspiracji były tutaj podstawowe księgi zasad moralnych: dla Żydów – "Tora" – pierwszych pięć ksiąg "Starego Testamentu" zintegrowana w "Tałmudzie", dla chrześcijan – "Biblia", a dla muzułmanów – "Koran".

Źródła buddyjskiej etyki biznesu. Buddyzm powstał w VI wieku p.n.e. na terenie północnych Indii. Twórcą jego był hinduski książę SiddharathyGautamy zwany Buddą (Przebudzonym), który w trakcie swoich 45 lat działalności nauczycielskiej stworzył doktrynalne podstawy tego wyznania. Dzisiaj jest dominującym wyznaniem w społeczeństwach Azji Wschodniej i Południowej. Buddyzm to nie tylko religia i filozofia, lecz także kultura, której wpływ zaznaczył się głęboko w życiu politycznym i społecznym oraz w sztuce ludów Azji.

Cechą charakterystyczną tego wyznania jest przede wszystkim austeriologia, to znaczy nauka wskazująca wyznawcom drogę ku

wyzwoleniu z szeroko pojętego cierpienia, które rozumiane jest tutaj jako integralny i obiektywny element świata.

Wyzwolenie to uzyskuje się dzięki osobistym wysiłkom i zasługom w tym i w poprzednich wcieleniach. To co ma szczególne znaczenie dla biznesu mieści się właśnie w tej austereologicznej tendencji buddyizmu.

Jednostka poddawana jest w nim specyficznej, subtelnej edukacji jak kształtować swoje relacje wobec przyrody i innych ludzi. Edukacja ta to nauka cnót jednostkowych, które praktykuje się w medytacji i w życiu społecznym. Podstawę ich tworzą zasadnicze dla tego wyznania wartości moralne: szczerść, bezinteresowność i życzliwość ("karuna maritri") wobec innych tworząca swoistą altruistyczną aurę wokół wszelkich wyznawców z otoczeniem. Wartości te realizowane są w całym obszarze dostępnych człowiekowi form aktywności poprzez dyrektywy etyczne: nakaz słusnych postanowień, słuszych postaw duchowych, słusznej mowy, słusznego wysiłku i słusznego życia.

W życiu gospodarczym przekładają się one przede wszystkim w moralny nakaz traktowania każdej aktywności, a więc pracy czy konsumpcji, jako zajęcia prowadzącego do samowyzwolenia. Nakaz swoistej globalnej życzliwości. Nie tylko do ludzi, ale także do innych istot żywych i materii neogranicznej. Nakaz umiaru w produkcji i konsumpcji. Nakaz zdecydowanego przeciwstawiania się egoizmowi i poszukiwania dla gospodarki celu wspólnotowego nie tyle w sferze wartości ekonomicznych, czy utylitarnych, lecz w sferze wartości duchowych. W tym buddyści upatrują szansę dla odrodzenia się społeczeństwa przemysłowego i szansę dla świata. Wreszcie, mający swoje źródła w buddyjskim poglądzie, że "zmiennność jest niezmienna", nakaz nieustawania w poszukiwaniu nowych rozwiązań. Ten moralny nakaz sprzyja rozwojowi indywidualnej przedsiębiorczości gospodarczej, sprzyja więc tym samym rozwojowi gospodarki rynkowej. Zawiera też sobie obowiązek poszukiwania takich twórczych zmian w sferze życia gospodarczego, które w konsekwencji realizowałyby cały spektrum potrzeb ogólnospołecznych, także tych, które daleko wykraczają poza potrzeby ekonomiczne, czy utylitarne.

Tylko taki biznes, czy taka gospodarka, respektująca powyższe nakazy moralne, oznacza to, co z punktu widzenia buddyizmu najważniejsze, to znaczy harmonijne współzycie wszystkich istot.

Źródła judejskiej etyki biznesu. Terminem judaizm posługujemy się dzisiaj dla określenia religii narodowej wyznawanej przez Żydów. Powstała ona na starożytnym Bliskim Wschodzie i od początku ściśle związana była i jest z historią narodu żydowskiego. W doktrynie judaizmu ważną rolę odgrywa etyka. Jej podstawę stanowi koncepcja osobistej świętości wynikająca z Prawa Świętości ujętego w przykazaniu: "Bądźcie świętymi, bo i Pan, wasz Bóg jest święty" ("Księga Kapłaństwa"). Świętość wymaga

powstrzymywania się od złych pragnień i złych czynów, wymaga też życia bez zawiści, gniewu, chciwości, żądz władzy i pychy. Świętość to życie w miłości i sprawiedliwości i w bojaźni bożej.

W doktrynie etycznej judaizmu za podstawowe prawa ludzkie uważa się obok prawa człowieka do życia także prawo do posiadania przez niego środków do życia. To ostatnie obwarowane jest całym szeregiem dyrektyw (zakazów i nakazów), które w praktyce mają chronić własność prywatną. I tak między innymi w "Talmudzie" znajdujemy słowa potępiające kradzież, rabunek i oszustwo. Wyklucza się w nim wyraźnie wszelkie rodzaje fałszu, podstępu i nieuczciwych praktyk w handlu i rzemiośle oraz przekręcenie faktów i oszukiwanie w interesach. Za grzech przeciwko bliźniemu i Bogu uznaje się opieszałość i niedbalstwo robotnika najemnego, ale także każdą próbę oszczipienia należnej zarłaty za jego trud. Prawo talmudyczne wymaga, aby zapłata uwzglęniała ochronę poziomu życia robotnika.

W "Talmudzie" wyczytać można także szczególną troskę o właściwe korzystanie z własności prywatnej. Ma ona swoje źródła w założeniu, że Bóg jest właścicielem wszystkiego a ludzie za jego przyzwoleniem mają prawo korzystać z jego własności. Korzystać winni z uwzględnieniem zasad miłości bliźniego i poszanowania wszystkiego co istnieje jako własności bożej. I tak bliźni ten, kto nie cieszy się bogactwem, bogactwo bowiem, jak czytamy w "Talmudzie", należy do błogosławieństw obiecanych tym, którzy boją się Boga. Troska o źródła owego bogactwa to troska o własność boską, radość z bogactwa to radość z błogosławieństwa bożego.

Judaizm stanowi więc obfite źródło inspiracji do tworzenia zasad etycznych regulujących wzajemne relacje ludzi zajmujących się biznesem. Szczególnie charakterystyczne dla tych inspiracji jest wyeksponowanie moralnych powinności biznesmena wobec innych ludzi. Źródłem jego indywidualnego bogactwa jest Bóg i ten fakt nakłada na niego moralny obowiązek dobrowolnego dzielenia się nim z biednymi i słabymi, a także z leniwymi. Wywiązania się z tego boskiego nakazu wykorzystania części swojego bogactwa do zaspokojenia potrzeb innych uświęca te pieniądze. Maksymalizacja zysku ma też swoje społeczne i religijne granice. Społeczeństwo ma więc prawo i obowiązek moralny do ograniczenia swojego rozwoju gospodarczego, aby móc osiągnąć korzyści duchowe i społeczne płynące ze zdrowego środowiska. Żyd natomiast, niezależnie od wieku i zamożności, ma obowiązek studiowania Tory. I jest on przez wielu ortodoksalnych Żydów stawiany wyżej niż obowiązek bogacenia się.

Źródła chrześcijańskiej etyki biznesu. Chrzescijaństwo powstało przeszło 2000 lat temu na Bliskim Wschodzie u styku trzech starożytnych kultur: semickiej, hellenistycznej i rzymskiej, a następnie rozwinęło się dynamicznie na kontynencie europejskim oddziałując na przestrzeni wieków na całą cywilizację. Religia ta wzięła swą nazwę od tytułu Christos

nadawanemu Jezusowie, przez jego greckich wyznawców, którzy wkrótce swą liczebnością zdominowali ogół. Przypuszcza się, że po raz pierwszy nazwano uczniów Chrystusa chrześcijanami przed 49 r. naszej ery w Antiochii, gdzie stanowili już wówczas liczną i prężną wspólnotę [2; 53]. Zgodnie z przekonaniem wyznawców tej wiary Chrystus jest synem Bożym zesłanym na Ziemię dla odkupienia grzechu pierworodnego, jakiego dopuścili się pierwsi protoplaści rodu ludzkiego. Akt odkupienia wyznaczał dla ludzkości nową erę, erę miłości i sprawiedliwości, w której człowiek odnajduje drogę do zbawienia własnej duszy.

Podstawę doktryny chrześcijaństwa stanowi przekonanie o osobistym głębokim zaangażowaniu Boga w sprawy ludzkie podyktowanym jego miłością do człowieka. Najwyższym wyrazem tej miłości jest ofiara życia złożona przez Syna Bożego na Golgocie. Golgota wyznacza chrześcijanom zakres i charakter ich obowiązków wobec bliźnich i wobec siebie.

Syn Boży pozostawił po sobie, wpisana w jego nauki, drogę wiodącą ku zbawieniu i zapowiedź Kościoła, który drogi tej ma strzec. Kościół chrześcijan, tworzony przez wyznawców na przestrzeni całych stuleci, stał się najpotężniejszą na świecie instytucją wiary. To on ustami głównie swoich myśliceli i wybitnych kapłanów wypowiadał się na tematy najważniejsze dla ludzkości. Mimo licznych, zapoczątkowanych w IV wieku n.e. podziałów Kościoła chrześcijańska nauka etyczna pozostała dość zwartym systemem. Między innymi dzięki owej zwartości stanowił i stanowi w dalszym ciągu źródło inspiracji w poszukiwaniu moralnej alternatywy dla wulgarnego ekonomizmu i zwykłej pazerności w biznesie.

Proponuje przede wszystkim spojrzeć na aktywność gospodarczą człowieka jako na jedną z wielu form uczestnictwa w świecie. Ma ona w efekcie pomnażać zasoby ziemskie w interesie wszystkich, ale przede wszystkim ma wzbogacać wewnętrznie człowieka. Przedsiębiorczość postrzegana jest jako sposób współpracy z Bogiem w zachowaniu tego, co dane zostało ludziom w dziele stworzenia. Dzieło boskie traktowane jest tutaj dynamicznie jako zadanie postawione człowiekowi w jego naturalnym dążeniu do zaspokojenia wszystkich swoich potrzeb, w których dopełnia własną pracę to, co mu zostało dane w stworzeniu.

Praca z jej szczególnym znaczeniem jako nieustanne potwierdzenie kreatywnej obecności człowieka w świecie znalazła się w centrum uwagi protestantów [3; 96]. Przyznając jej rangę służby Bogu oraz środka koniecznego do zbawienia ("módł się pracując") dokonali oni jej sakralizacji. W ten sposób po raz pierwszy doszło do wyraźnego połączenia sfery moralności praktyką poprzez nadania działalności gospodarczej i ekonomicznym zachowaniom jednostki motywacji światopoglądowej.

Protestanci rozwinęli też koncepcję odpowiedzialności indywidualnej i perfekcjonizmu jako ważnych dla życia społecznego zasad etycznych. We

wdrażaniu w praktyce tej ostatniej zasady imponujące osiągnięcia mieli purytanie. Kultywowane przez nich cnoty oszczędności, ciężkiej pracy, wstrzemięźliwości, punktualności i dotrzymania obietnic prowadziły do akumulacji i wzrostu produktywności.

Wprowadzając te cnoty do kanonu chrześcijańskich norm moralnych dokonali swoistego w nim wyłomu i, jak sądzą niektórzy znawcy zagadnienia, przełamując jego anty-ekonomiczny charakter nadali mu zdecydowanie bardziej pragmatycznego znaczenia [4; 84].

Chrześcijaństwo nadaje szczególne znaczenie pojęciu "osoby ludzkiej". Każda jednostka jest wartością najwyższą aktu kreacji całego stworzenia przez fakt obdarowania jej przez Boga częścią bytu absolutnego (duszą). To jednostka jako byt osobowy dowartościowuje swoim uczestnictwem każdą zbiorowość i każdą organizację. Kościół katolicki w Polsce zdecydowanie przeciwstawiał się wszelkim próbom uprzedmiotowienia człowieka w biznesie (3; 27). Działalność gospodarcza człowieka ze wszystkimi swoimi pozytywnymi konsekwencjami, to jest ze wzrostem dobrobytu i ze wzrostem poziomu konsumpcji to zaledwie środki prowadzące do realizacji celów wyższych, wyznaczanych przez religię [4; 47]. Cele te wynikają z obowiązku dążenia każdego człowieka do zbawienia własnej duszy oraz utrzymania we własnym ziemskim otoczeniu boskiej harmonii. To ostatnie zadanie nakłada na człowieka obowiązki moralne solidarności z innymi ludźmi, dzielenia się z potrzebującymi i otaczania opieką słabszych. To poważne wyzwanie dla ludzi biznesu. Kościoły chrześcijańskie (prawosławny, katolicki, protestancki) zgodnie podkreślają, że każda forma zewnętrznej aktywności człowieka, w tym także aktywności gospodarczej, jest służbą innym, a tym samym służbą Bogu.

Współczesny kościół katolicki w Polsce zwraca szczególną uwagę na relacje zachodzące między jednostką a społeczeństwem. Konsekwentnie broni prawa jednostki do aktywnego i podmiotowego uczestnictwa we wszystkich formach życia społecznego. Stosunki międzyludzkie jako część kreatywnej i zbawczej działalności Boga są tutaj postrzegane jako idealne przymierze, nie jako sfera jednostkowej wygody, wyłącznego egoizmu i niszczyńskiej rywalizacji, lecz jako partnerstwo w solidarności i wzajemnym poszanowaniu, oparte na wspólnych zobowiązaniach i zaangażowaniu się w realizacji wspólnego celu. Takie podejście wyznacza nowy, głębszy charakter więzi wspólnotowej, w której przemoc i pogarda do drugiego człowieka zastępowana jest coraz konsekwentniej przez takie formy relacji, które afirmują bezwarunkowo osobę ludzką. U podstaw tej afirmacji tkwi chrześcijański nakaz stawiania dobra własnego na równi z dobrem cudzym oraz nakaz miłości bliźniego będący osnową wszelkich stosunków interpersonalnych.

Etyka chrześcijańska jest więc etyką posłuszeństwa i etyką intencji. Posłuszeństwa wobec Boga jako uosobienia wartości naśladowania jego nieograniczonej miłości do całego stworzenia. Ocenie moralnej podlegają nie tylko czyny, ale też intencje człowieka. Grzesznym jest więc samo pragnienie krzywdy bliźniego jak i czyny bez miłości do tych, których one dotyczą. To dodatkowo określa moralny obszar odpowiedzialności biznesmena w jego zawodowych wysiłkach zmierzających do realizacji celów ekonomicznych.

Islamskie źródła etyki biznesu Islam jest najmłodszą z wielkich religii światowych. Powstał w VII wieku naszej ery na Półwyspie Arabskim wśród wędrownych plemion arabskich. Religia ta związana jest od samych swych początków z historyczną postacią Muhammada – proroka, prawodawcy i organizatora państwa arabskiego.

Swoję doktrynę kształtował pod wpływem religii żydowskiej i chrześcijańskiej, a naczelnym jej dogmatem jest wiara "w Boga jedynego, Stworzyciela nieba i ziemi i wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych". Islam w szerszym znaczeniu tego słowa to cała kultura i cywilizacja, państwo i prawo, historia arabsko-muzułmańska, filozofia i sztuka.

Główne wartości islamu, takie jak bogobojność, sprawiedliwość, solidarność, uczciwość i szczodrość stanowiły nie tylko podstawę systemu etycznego, ale także podstawę wpisanego w Koran prawa.

Charakterystyczne dla islamskiej etyki jest wyeksponowanie odpowiedzialności człowieka za swoje czyny i roli Allacha jako sprawiedliwego i miłosiernego sędziego.

Przyjmuje się, że człowiek musi zasłużyć na swoje zbawienie, a także musi zapłacić za swoje grzechy.

Duże znaczenie przypisuje się też sprawiedliwości społecznej, solidarności i braterstwu, które powinno obowiązywać wszystkich bez wyjątku członków społeczeństwa muzułmańskiego. Koran nakłada też na wyznawców obowiązek szacunku dla rodziców i opieki nad nimi w starości, obowiązek wspierania biednych, a także nakaz równego traktowania wszystkich ludzi bez względu na rasę, pochodzenia i zawód.

Islam bezpośrednio lub pośrednio próbuje też ingerować w życie gospodarcze. Przede wszystkim uznaje prawo do własności prywatnej i do korzystania z niej prawo do zysku. Jednocześnie jednak zakazuje uzyskiwanie dochodów niedozwolonymi metodami (na przykład hazard) oraz marnotrawienia i nadużywania własności prywatnej. Przeciwstawia się też absolutyzacji wartości ekonomicznych, które w żadnym przypadku nie mogą zdominować takich wartości jak braterstwo, solidarność i miłosierdzie.

W końcu należy zaznaczyć, że dotrzymanie zobowiązań etycznych w islamie jest zawsze nierozłącznie związane z ogólnym obowiązkiem pobożności. I tak krzywoprzysięstwo czy niedotrzymanie zobowiązań jest nie tylko wykroczeniem przeciwko ludziom, ale i przeciwko Allahowi.

Список використаних джерел та літератури

1. Daszkiewicz J., Gierasimczuk A. Etyka i etykieta biznesu. – Rzeszow: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie, 2003. – 231 s.
2. Główne religie współczesnego świata. – Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. – 242 s.
3. Аляев Г.В., Горбань О.Б., Мешков В.М. Лекції з релігієзнавства. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995.– 144 с.
4. Bochenek K. Filozofia chrześcijaństwa wobec problematyki wartości // Byt i powinność. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – S. 81-89.
5. Garbacz A. Aspekty etyczne w procesach gospodarczych według nauczania Jana Pawła II // Człowiek w procesie gospodarowania. – Rzeszow: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie, 1998. – S. 45-56.

Андрій Герасимчук, Якуб Дашкевич. Релігійні джерела етики бізнесу.

У статті розкриті релігійні джерела етики бізнесу в буддизмі, іудаїзмі, християнстві та ісламі.

Andriy Gerasymchuk, Jakub Dashkevych. Religious Sources of the Business Ethics.

The religions courses of ethics of business in Buddhism , Judaism, Christianity and Islam are described in the article.